

23. ULUSAL ASTRONOMİ KONGRESİ, 2-6 EYLÜL 2024, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

GİRİŞ

Sosyal medya aracılığıyla popüler içerik üreten kanalların yaygınlaşması ve bilimin daha erişilebilir hale gelmesiyle birlikte, birçok gönüllü İngilizce bilim terimlerinin Türkçe'ye çevrilmesi ve böylece daha geniş kitlelere yayılması için önemli ve kayda değer bir çaba sarfetmektedir. Bu özünde anlamlı ve yararlı bir çaba olsa da, alandan uzak kişilerin yaptığı çeviriler bazı sorunları da beraber getirmektedir. Bu sorunlardan en ön plana çıkanları arasında bir kavramın birden fazla kelime ile tanımlanması (örn: rogue planet - yetim gezegen, başıboş gezegen, vb.) veya İngilizce kelimelerin birebir Türkçe'ye adapte edilmesi (örn: ana sekans, pulsasyon yapan yıldızlar, vb.) sayılabilir.

Bu sorunu körükleyen en önemli etmenlerden birisi ise, profesyonel astronomların Türkçe kaynak üretmek ve yayınlamak konusunda çok ciddi adımlar atmıyor olmalarıdır. Bu da tüm bunların yanı sıra hali hazırda Türkçe kaynaklarda karşılıkları olmasına rağmen astronomlar arasında kökleşmiş ancak popüler bilim dünyasında tanınmayan kelimelerin terk edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Buna bazı örnekler olarak "anakol" terimi yerine "ana sekans" veya "anadizi" terimlerinin, "taif bilimi" yerine "spektroskopi"nin yaygınlaşmaya başlaması gösterilebilir.

Bilimsel terimlerin kullanımı ve çevirileri, standart bir edebi metni çevirmekten daha büyük özen ve hassasiyet ister. Bilimsel terimler, açıkladıkları kavramları genel olarak net ifade eden kelimelerdir ve bu açıdan herhangi bir edebi metindeki kelimeler gibi eş anlamlı olması beklenmez (Pilav, 2008).

Bilimsel terimlerle ilgili bu çalışmada örneklerini ele alacağımız hataların ve sıkıntılarının önüne geçilmesi alanına, kaynak dile ve anadiline hakim uzmanların öneriler getirmesini gerektirir (Canım-Alkan, 2016).

Bilimsel terimlerin Türkçeleştirilmesi için ilk çaba, doğrudan Atatürk'ün emriyle Türk Dil Kurultayları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Zülfikar, 1991). 1936 yılında gerçekleştirilen üçüncü kurultaydan sonra Dünya genelinde ortak kültür olarak kabul edilebilecek, "elektrik, dinamo, metre" gibi kelimelerin olduğu gibi kullanılması, diğer terimlerin elden geldiğince Türkçe kökenlerinden türetilmesi amaçlanmıştır (Hatiboğlu, 1988). Aynı kurultayda Atatürk diller yerleşmiş kelimelerin

Türkçe kabul edilerek karşılığı olmayanların Türkçeleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Korkmaz, 1995).

Bu bağlamda, bu çalışmanın da amacı "galaksi" gibi Türkçeye yerleşmiş kelimeleri sorgulamak değil, yeni çevrilen terimlerin daha titizlikle ele alınması üzerinedir.

ASTRONOMİ TERİMLERİ

Türkçe astronomi terimlerinin derlenmesi ve düzenlenmesi adına en büyük çaba hiç şüphesiz Prof. Dr. Abdullah Kızırlırmak'ın 1969 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan Gökbilim Terimleri Sözlüğü'dür. Bunu takiben 2019 yılında, TÜBA Bilim Terimleri Sözlüğü'ne katkı sağlayabilmesi adına gönüllü bir akademisyen ekip tarafından Astronomi Terimleri Sözlüğü hazırlandı ve TÜBA Bilim Terimleri Sözlüğü'ne entegre edildi.

Ancak günümüze gelindiğinde bu çabalar artık yetersiz kalmaktadır. Özellikle astronomların kullandıkları terimlerin zaman zaman Türk Dil Kurumu tarafından yanlış ele alınması da bu problemin büyümesine neden olan örneklerden biridir. "Karadelik" ve "Kuyruklyıldız" gibi kelimeler konunun uzmanları tarafından birleşik kelimeler olarak ele alınırken, TDK sözlüğünde bu terimler "Kara delik" ve "Kuyruklu yıldız" olarak geçmektedir. Bu durum da bilim insanı olmayan (bu alanda akademik bilgisi olmayan) popüler içerik okuyucularında yanlış anlaşılmalara yol açmaktadır.

Astronomlar tarafından kullanılan ve genellikle söz konusu kavramı en doğru şekilde ifade eden terimlerin yerine, daha sonradan uzman olmayanların türettiği yanlış veya hatalı terimlerin yaygınlaşmasına neden olan etmenlerden biri de Türkçe Vikipedi'nin "yaygın kullanım politikası"dır. Türkçe Vikipedi'de madde adlarını belirleyen algoritma, o konunun en doğru resmi kullanımı yerine, en yaygın olarak kullanılan terimin tercih edilmesine sebep olacak şekilde düzenlenmiştir. Bu bağlamda "Taif bilimi" yerine "spektroskopi" Vikipedi'de tercih edilen madde adı olmaktadır. Bu kullanımdan kaynaklı en büyük problem ise Türkçe'ye ilk defa bir Vikipedi maddesi aracılığıyla çevrilen terimlerde karşıya çıkmaktadır. Vikipedi gönüllüleri yeni bir terimin çevirisini yaparken çoğunlukla bilim literatüründe hali hazırda bir çevirisi olup olduğuna bakmaksızın yeni bir kelime üretmekte, bu kelime daha sonra başka bir çok çevirmenin söz konusu maddeyi referans almasıyla yaygınlaşmaktadır. Bu kısır döngü, literatürde Türkçe karşılığı olan "mavi aykırılar" (blue stragglers) gibi bir terimin yerine "mavi başıboşlar" gibi yanlış terimlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Tüm bu süreçlerin desteklediği ve çeviri/çevirmen hatalarıyla beslenen bazı örnekler madde madde göz atabiliriz:

- Günümüzde Güneş aktivitesinin artması ile beraber Güneş ile ilgili haberler ve içeriklerde artmaktadır. Bu konuda, kaynaklarda sıklıkla "Güneş patlaması" terimi kullanılıyor olsa da aslında Güneş patlaması diye bir şeyin olmadığı aşıkardır. Güneş patlaması olarak ele alınan olaylar aslında "güneş püskürtüsü" (solar prominence) ve "güneş parlaması" (solar flare) olaylarıdır.
- Astronomi kaynaklarında Türkçe karşılığı olmasına rağmen bazı kelimeler çevirmenler tarafından anlamlandırılmadığı için doğrudan Türkçe'ye devşirilmiştir. Buna bir örnek olarak "pulsasyon yapan yıldızlar" verilebilir. Türkçesi "zonklayan yıldızlar" olarak var olmasına rağmen, sürecin çeviren tarafından bilinmiyor olması bu tür hatalara neden olmaktadır.
- Günümüzde birçok popüler bilim mecrası özellikle astronomik olayları daha dramatik ele alarak okuyucuyu korku ve dehşetle çekme eğilimindedir. Bu da her bir mecranın bir kavram için kendi türettiği kelimeyi tercih etmesine ve sonuç olarak bazı kavramlara karşılık birden fazla terim ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Buna en iyi örnek olarak yıldız olmayan bir gezegeni anlatmak için kullanılan "rogue planet" terimidir. Bu terim bir çok farklı kaynaktan farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında "başıboş gezegen", "haydut gezegen", "yetim gezegen", "serseri gezegen", "göçmen gezegen", "yıldızsız gezegen" gibi terimler bulunur. Bu şekilde birden fazla terimin tek bir kavramı açıklamak için kullanılması, okuyucunun kafasında karışıklığa yol açmakta, yer yer bu cisimlerin birbirinden farklı olgular olduğunun düşünülmesine neden olmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir dilin kalıcılığını sürdürülebilmesi için zenginliğe ve genişlemeye açık olması gerekir. Ancak bu zenginleşmenin, yabancı kelimelerin doğrudan dile geçirilmesi veya dramatik olması açısından kavramın anlamından uzak terimler tercih edilmesi şeklinde olmamalıdır. Bilim terimlerinin zenginleştirilmesi için herkes tarafından ortak kabul edilen kelime ve terimlerin komisyonlarca belirlenerek basılması, dağıtılması ve özellikle eğitim ortamlarına sunulması gerekmektedir (Oltulu ve ark., 2024).

Astronomi terimleri arasındaki kavram karmaşalarını ortadan kaldırmak ve dilde bir standart oluşturabilmek adına bir komisyon kurulması esastır. Astronomlar, dilbilim uzmanlarından ve çevirmenlerden oluşabilecek bu komisyonun temel görevinin terimler arasında standartlaşmayı sağlamak, yanlış anlaşılacak terimleri elimine etmek ve hatta yer yer yeni terimler ortaya atmak olmalıdır.

Böyle bir komisyon Türk Astronomi Derneği gibi bir çatı altında kurulabilirse, yapabilecekleri ve yetkileri daha güçlü olacağı için Türk Dil Kurumu ve Türkçe Vikipedi ile de görüşmeler sağlanarak yanlışların giderek yaygınlaşması önlenebilir.

Bu poster sunumun kıstıllığı nedeniyle burada ele alamadığımız belli başlı kavramlar için dizinler oluşturulmuştur. İngilizce ve Türkçe astronomi ve astrofizik terimlerinin yer aldığı bu dizinler olası bir komisyonun çalışmasının ilk adımı oluşturabilecektir. TAD bünyesinden bir komisyon kurulması kararı alınabilirse, bu komisyon için de bir çağrı yapılması planlanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Canım-Alkan, S. (2016). Türkçe Akademik Yazımda Çeviri ve Terim Sorunları. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 45(1), 78-79.
- Hatiboğlu, V. (1988). Atatürk ve Terim Devrimi, Dil Yazıları I, TTK Basımevi.
- Güngör, B. (2013). Matematik Terimlerini Türkçeleştirme Hareketleri (Yüksek lisans tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi.
- Kızırlırmak, A. (1969). Gökbilim Terimleri Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları
- Korkmaz, Z. (1995). Atatürk ve Türk Dili, Türk Dili Üzerine Araştırmalar. TDK Yayınları.
- Oltulu, N., Cihangir, A., & Şenay, Ş. C. (2024). Cumhuriyet Döneminde Matematik Eğitiminde Kullanılan Cebirsel Terimlerdeki Değişim. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2), 509-532.
- Pilav, S. (2008). Terim Sorunu ve eğitim öğretimde terimlerin yeri ve önemi. Kastamonu Education Journal, 16(1), 267-276.
- Zülfikar, H. (1991). Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları. TDK yayınları.